

SIVILOMBUDSMANNEN

BESØKSRAPPORT

Aleris Alta

26.–29. september 2017

Forebygging av tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff ved frihetsberøvelse

SIVILOMBUDSMANNEN

Aleris Alta
v/avdelingsleder Ann-Kristin Jacobsen
Postboks 1481
9506 ALTA

Vår referanse
2017/1881

Deres referanse

Vår saksbehandler
Caroline Klæth Eriksen

Dato
15.02.2018

Oversendelse av rapport etter Sivilombudsmannens besøk til Aleris Alta

Det vises til Sivilombudsmannens forebyggingsenhets besøk til Aleris Alta 26.-29. september 2017.

Vedlagt følger rapporten fra besøket. Vi ber om at denne gjøres tilgjengelig for ungdom, ansatte og andre som ønsker å lese den.

Sivilombudsmannen ber om å bli orientert om oppfølgingen av rapportens anbefalinger innen 15. april 2018.

Institusjonen bes utforme sitt svar slik at det kan offentliggjøres. Dersom svaret inneholder opplysninger som ikke kan gjøres offentlig kjent, bes det om at det opplyses om dette og sendes en sladdet versjon av svaret som kan offentliggjøres. Det bes om at hjemmel for å unnta opplysningene oppgis. Med mindre annet blir opplyst, vil det bli lagt til grunn at svaret kan offentliggjøres i sin helhet.

Aage Thor Falkanger
sivilombudsmann

Helga Fastrup Ervik
kontorsjef
forebyggingsenheten

Dette brevet er godkjent elektronisk og har derfor ikke håndskrevet underskrift.

Kopi til:
Aleris Omsorg Norge, region nord
Barne- og likestillingsdepartementet
Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet
Bufetat region Nord
Fylkesmannen i Finnmark

SIVILOMBUDSMANNEN

BESØKSRAPPORT

Aleris Alta

26.–29. september 2017

Innholdsfortegnelse

1	Om Sivilombudsmannens forebyggingsmandat	3
2	Tortur og umenneskelig behandling	4
3	Sammendrag	5
4	Barns rettigheter når de er fratatt friheten	7
5	Gjennomføring av besøket	9
6	Om Aleris Alta	10
6.1	Ungdommene	10
6.2	De ansatte	10
6.3	Fysiske forhold	11
7	Å komme til Aleris Alta	12
7.1	Inntak og informasjon	12
7.1.1	Inntak	12
7.1.2	Informasjon	13
7.2	Helseundersøkelse	13
8	Bistand fra politiet	14
8.1	Å komme med politi.....	14
8.2	Bistand til institusjonen	15
9	Tvang på institusjon	16
9.1	Bruk av tvang	16
9.2	Kroppsvitasjon og ransaking.....	17
9.3	Urinprøvetaking	18
9.4	Dokumentasjon av tvangsbruk og mulighet til å klage	18
10	Forebygging av tvang	20
10.1	Opplæring	20
10.2	Forebygging og varsling av overgrep	21
11	Skole og aktiviteter	22
11.1	Skole og andre dagtilbud	22
11.2	Fritidsaktiviteter.....	22
12	Å bli hørt og delta	23
13	Helsetjenester	25
13.1	Samarbeid med spesialisthelsetjenester	26

1 Om Sivilombudsmannens forebyggingsmandat

Som følge av Norges tilslutning til tilleggsprotokollen til FNs torturkonvensjon i 2013, ble Sivilombudsmannen gitt et eget mandat for å forebygge tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff.¹ Det er opprettet en egen forebyggingsenhet ved Sivilombudsmannens kontor for å utføre mandatet.

Sivilombudsmannens forebyggingsenhet foretar regelmessige besøk til steder der mennesker er fratatt friheten, for eksempel fengsler, politiarrester, psykisk helseverninstitusjoner og barnevernsinstitusjoner. Besøkene kan skje med eller uten forhåndsvarsel.

Sivilombudsmannen har adgang til alle steder for frihetsberøvelse og til å føre private samtaler med personer som er fratatt friheten. Videre har Sivilombudsmannen tilgang til alle nødvendige opplysninger av betydning for forholdene under frihetsberøvelse.

Risiko for tortur eller umenneskelig behandling påvirkes av faktorer som rettslige og institusjonelle rammer, fysiske forhold, opplæring, ressurser, ledelse og institusjonskultur.² Effektivt forebyggingsarbeid krever derfor en bred tilnærming som ikke utelukkende fokuserer på om situasjonen er i overensstemmelse med norsk lov.

Ombudsmannens vurderinger av forhold som utgjør risiko for tortur og umenneskelig behandling skjer på bakgrunn av et bredt kildegrunnlag. Under besøkene undersøker ombudsmannen forholdene på stedet gjennom egne observasjoner, samtaler og gjennomgang av dokumentasjon. Private samtaler med de som er fratatt friheten er en særlig viktig informasjonskilde, fordi de har førstehånds kunnskap om forholdene på stedet. De befinner seg i en utsatt situasjon og har et særlig krav på beskyttelse. Det gjennomføres også samtaler med ansatte, ledelse og andre relevante parter. Videre innhentes dokumentasjon for å belyse forholdene på stedet, som lokale retningslinjer, tvangsvedtak, logger og helsedokumentasjon.

Etter hvert besøk utarbeides det en rapport med funn og anbefalinger for å forebygge tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff.

Besøksrapportene publiseres på Sivilombudsmannens nettside og stedene gis en frist for å orientere ombudsmannen om sin oppfølging av anbefalingene. Disse brevene publiseres også.

I arbeidet med å ivareta forebyggingsmandatet har Sivilombudsmannen også utstrakt dialog med nasjonale myndigheter, forvaltningens tilsynsorganer, sivilt samfunn og internasjonale menneskerettighetsorganer.

¹ Sivilombudsmannsloven § 3 a.

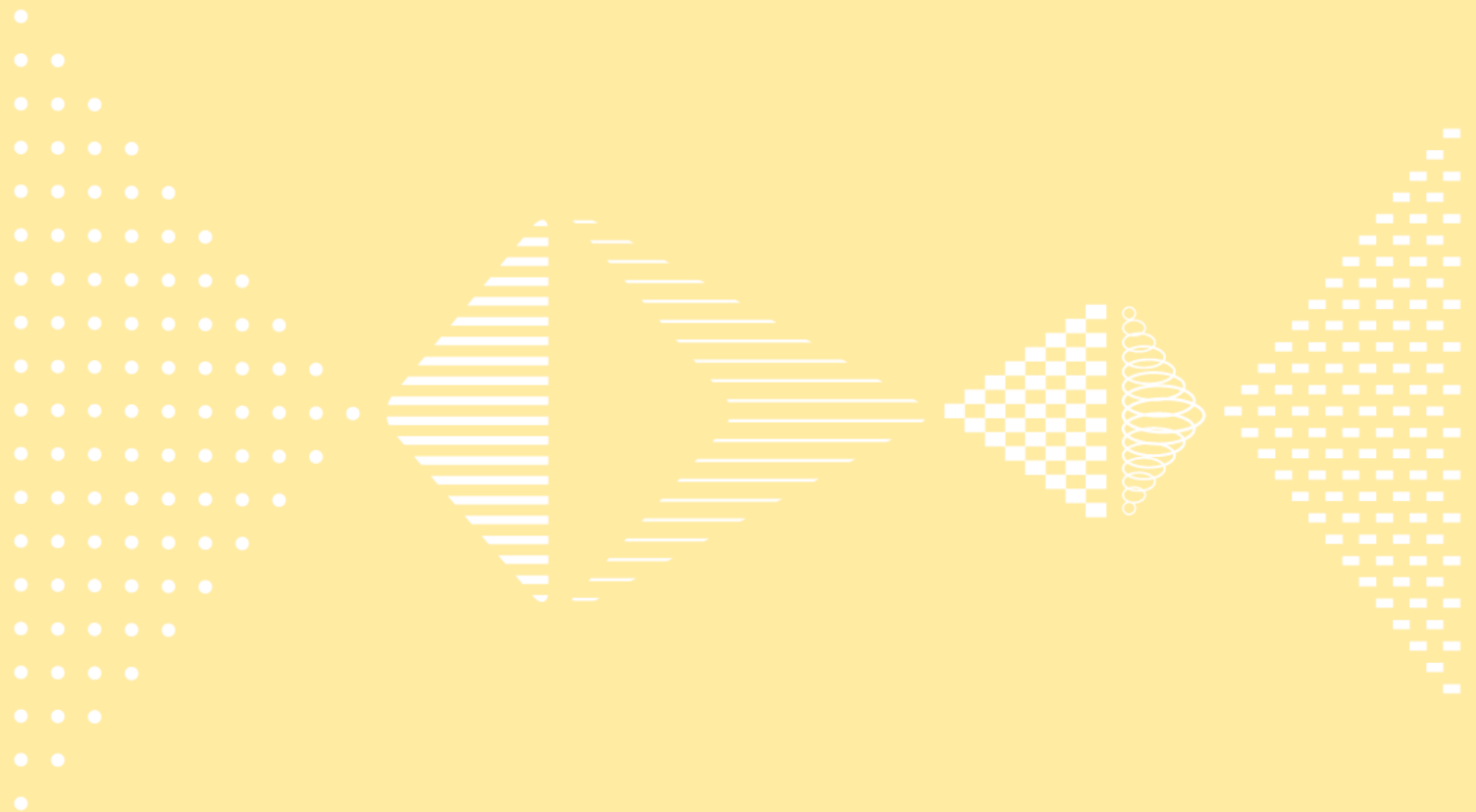
² Se FNs underkomité for forebygging (SPT), The approach of the Subcommittee on Prevention of Torture to the concept of prevention of torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment under the Optional Protocol to the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, 30. desember 2010 CAT/OP/12/6.

2 Tortur og umenneskelig behandling

Forbudet mot tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff er slått fast i en rekke internasjonale konvensjoner som er bindende for Norge.

Sentralt står FNs konvensjon mot tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff (torturkonvensjonen), som ble vedtatt i 1984. I tillegg er det samme forbudet nedfelt i blant annet FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter (artikkel 7), FNs barnekonvensjon (artikkel 37), FNs konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne (artikkel 15) og den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (artikkel 3). Norge har sluttet seg til alle disse konvensjonene.

Mennesker som er fratatt friheten er mer sårbare for brudd på forbudet mot tortur og umenneskelig behandling. Dette er bakgrunnen for at en tilleggsprotokoll til FNs konvensjon mot tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff ble vedtatt av FN i 2002. Norge sluttet seg til tilleggsprotokollen i 2013.

3 Sammendrag

Sivilombudsmannen besøkte Aleris Alta i september 2017. Aleris er et privat selskap som tilbyr helse- og omsorgstjenester i hele Skandinavia. Høsten 2015 etablerte Aleris et tilbud om barnevernstjenester i Alta. Det ble etablert to avdelinger; bofellesskapene Mathisdalen og Russeluft.

Sivilombudsmannen besøkte begge bofellesskapene.

Begge bofellesskapene var godkjent for å ta imot ungdom som plasseres uten eget samtykke, og har plass til to ungdommer hver. De er langtidsavdelinger hvor ungdom kunne være i en lengre periode, ofte opptil ett år eller lenger.

Aleris Alta tok imot ungdom fra hele landet. En del ungdommer kom til Aleris Alta langveis fra og i følge med politiet. Under reisene var politiet kledd i sivilt, men det kunne likevel oppleves som ubehagelig for ungdom å reise med politi.

Institusjonen hadde ikke rutiner for å dokumentere om ungdom kom med politiet, om det var blitt brukt tvangsmidler i løpet av reisen eller ungdom var iført tvangsmidler ved innkomst. Informasjon tilsa imidlertid at dette hadde skjedd. Det fremstår som svært inngripende å transportere barn og unge påført slike tvangsmidler. Det kan ha stort skadepotensiale, oppleves ydmykende og stigmatiserende og det innebærer risiko for umenneskelig og nedverdiggende behandling.

Det fremstod som om Aleris Alta hadde gode rutiner og praksis for å forberede at nye ungdommer skulle komme og ivareta ungdommene når de kom til bofellesskapene. Det kom blant annet fram at det i liten grad ble benyttet tvang i forbindelse med inntak. Ansatte brukte mye ressurser på å forberede inntaket til nye ungdommer og vektla samtale og medvirkning fra starten av oppholdet.

Aleris Alta hadde rutiner for når og hvordan politiet skulle varsles dersom en ungdom rømmer, men ingen egen rutine for samhandling med politiet ut over dette. Aleris Alta uttrykket et ønske om å få på plass en mer jevnlig dialog eller møtepunkter med politiet for å diskutere roller, hvordan institusjonen og politiet jobber, og hvilke behov de har.

Aleris Alta fremstod som restriktive i bruken av tvang som begrensninger i bevegelsesfrihet og i bruk av elektroniske kommunikasjonsmidler. Ansatte fortalte at de ikke så det som hensiktsmessig å begrense ungdommens bevegelsesfrihet utenfor bofellesskapet, og de heller prøvde andre måter å følge opp ungdommen på før de benyttet voksenfølge utenfor huset. Dokumentasjon som er gjennomgått viste at ansatte la ned mye arbeid i å lage avtaler, kjøre/hente, holde kontakten via telefon osv., for å unngå å bruke begrensninger overfor ungdommene.

Det store flertallet av tvangsvedtakene ved Alta Aleris var vedtak om urinprøvetaking, som var gjennomført med ungdommens samtykke. Ansatte og ledelse understreket at urinprøvetaking, selv med samtykke, er et stort inngrep. Derfor ble det fattet vedtak for hver gang, for å sikre ungdommens rettssikkerhet og medvirkning og for å ha dialog om behandlingsopplegget.

Alta Aleris hadde skriftlige rutiner for forebygging og håndtering av overgrep. Under besøket fremstod det imidlertid ikke som at alle ansatte var godt kjent med disse rutinene, og det var usikkerhet om hvordan man som ansatt skulle gå fram dersom det oppstod mistanke om overgrep. På alle barnevernsinstitusjoner er det viktig at ledelsen legger til rette for regelmessig refleksjon og

diskusjon om hvordan man skal arbeide med forebygging av overgrep. Det bør også være klare rutiner for hvordan man skal varsle ved mistanke, og de ansatte bør ha god kjennskap til disse.

Alta kommune hadde en samarbeidsavtale med Finnmark fylkeskommune for å sikre at barn og unge plassert i barneverninstitusjoner i Alta kommune til enhver tid får den opplæringen de har krav på, og at opplæringen kommer i gang uten ugrunnet opphold. Under besøket fikk Sivilombudsmannen inntrykk av at ungdommene hos Aleris kom raskt på skole. For ungdommene som ikke gikk på skole, forsøkte Aleris å ha andre dagtilbud klare med en gang de ankom.

Ansatte og ledelse benyttet seg av en rekke ulike verktøy og metoder for å sikre ungdommens medvirkning. Å involvere ungdommen i beslutninger og planer ble av flere trukket fram som det viktigste de gjør for å motivere ungdommen, for å gjennomføre behandlingen og for å forebygge tvang. Samlet sett fremstod det under besøket som at Aleris Alta tok ungdommenes meninger på alvor og aktivt tok dem med på råd og hadde samtaler som påvirket ungdommens hverdag og framtid.

Anbefalinger

Bistand fra politiet

- Det bør dokumenteres om ungdom har vært fulgt av politi på reisen til Alta, og om tvangsmidler ble benyttet.
- Aleris Alta bør utarbeide egne rutiner for samhandling med politiet og ha jevnlig samarbeidsmøter med politiet i Alta.

Forebygging og varsling av overgrep

- Det bør sikres regelmessig opplæring av ansatte i forebygging og varsling av overgrep.

Helsetjenester

- Institusjonen bør fortsette arbeidet med å få på plass en samarbeidsavtale med BUP og Barnehabiliteringen i Alta.

4 Barns rettigheter når de er fratatt friheten

Frihetsberøvelse er et alvorlig inngrep, og krever i henhold til Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen artikkel 5 hjemmel i nasjonal lov. Konvensjonen tillater frihetsberøvelse av barn i enkelte tilfeller, og plassering i barnevernsinstitusjoner uten samtykke regnes både etter internasjonal og norsk rett som dette.³

FNs spesialrapportør mot tortur understreker i sin rapport fra 2015 at barn og unge som er frihetsberøvet er spesielt sårbare når det gjelder menneskerettighetsbrudd, og at de derfor har krav på høyere beskyttelse enn voksne.⁴ Dette er også årsaken til at FNs barnekonvensjon slår fast følgende:

«Ethvert barn som er berøvet friheten, skal behandles med menneskelighet og med respekt for menneskets iboende verdighet og på en måte som tar hensyn til barnets behov i forhold til dets alder.»⁵

Barn er i tillegg beskyttet av de generelle konvensjonsforpliktelsene Norge er bundet av, inkludert beskyttelse mot å bli utsatt for tortur eller annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff i henhold til FNs torturkonvensjon. Barnekonvensjonens artikkel 37 slår også fast at statene skal sikre at ingen barn skal utsettes for tortur eller umenneskelig behandling.⁶

Flere internasjonale organer, deriblant menneskerettighetskomiteen og Den europeiske menneskerettighetsdomstolen, har påpekt behovet for at alle stater beskytter barns personlige frihet og rettigheter spesielt.⁷ FN har også utviklet egne retningsgivende regler for beskyttelse av mindreårige som er fratatt friheten (Havanareglene).⁸

Når det gjelder barnevernssektoren sier artikkel 20 i barnekonvensjonen at barn og unge som er under offentlig omsorg har rett til særlig beskyttelse og bistand fra staten.

Barnevernloven regulerer barns særlige rettigheter i barnevernet.⁹ Lovens formål er å sikre barn god omsorg og trygge oppvekstvilkår. Barnevernloven gjelder for alle under 18 år, i noen tilfeller opp til 23 år. Prinsippet om barnets beste er tatt direkte inn i barnevernloven og skal være førende for alt barnevernet gjør. Prinsippet om barnets rett til å bli hørt er også tatt inn i loven og skal gjennomføres i alle barnevernets avgjørelser, også på institusjoner.¹⁰

Barnevernloven § 4-24 gir adgang til å plassere barn og ungdom på institusjon uten eget samtykke. Lovens krav er at barnet må ha vist «alvorlige atferdsvansker» ved alvorlig eller gjentatt kriminalitet,

³ Se NOU 2016:16 *Ny barnevernslov. Sikring av barnets rett til omsorg og beskyttelse*, side 167.

⁴ FNs spesialrapportør mot tortur Juan Mendez (2015): A/HRC/28/68.

⁵ FNs barnekonvensjon, artikkel 37 c.

⁶ FNs barnekonvensjon, artikkel 37 a.

⁷ FNs menneskerettighetskomité, generell kommentar nr. 17, avsnitt 1 og nr. 35, avsnitt 62. Den europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD), *Z and Others v. United Kingdom*, avsnitt 74-75.

⁸ FNs regler for beskyttelse av mindreårige som er fratatt friheten (Havanareglene). Havanareglene inneholder regler om blant annet innkomst, fysiske forhold, aktivitetstilbud, personell, helsetilbudet, kontakt med omverdenen, bruk av tvang og klagemuligheter.

⁹ Ny barnevernslov er under utarbeidelse, NOU 2016:16 *Ny barnevernslov. Sikring av barnets rett til omsorg og beskyttelse*. I kapittel 4 drøftes barnevern og menneskerettighetene.

¹⁰ Barnevernloven §§ 4-1, 6-3.

ved vedvarende misbruk av rusmidler eller på annen måte. I tilfeller der dette kravet er oppfylt kan det fattes tvangsvedtak etter § 4-24 for ungdom mellom 12 og 18 år. § 4-25 annet ledd gir adgang til midlertidig vedtak om plassering uten eget samtykke.

Dersom barn med alvorlige atferdsvansker har fylt 15 år og samtykker kan det plasseres i institusjon etter § 4-26. Er barnet ikke fylt 15 år, må også de som har foreldreansvaret samtykke dersom en plassering skal kunne skje etter § 4-26. Selv om barnet er på institusjonen frivillig, kan barnet holdes tilbake i institusjonen i opptil tre uker etter at barnet uttrykkelig har trukket tilbake sitt samtykke.

Når barn plasseres på en institusjon, legger dette begrensinger på barnets personlige frihet og selvbestemmelsesrett, og det åpner for muligheten til å ilegge restriksjoner i bevegelsesfrihet og inngrep i den personlige integritet. Dette er friheter og rettigheter som er beskyttet av menneskerettighetene og som bare kan begrenses dersom inngrepet er nødvendig, proporsjonalt og regulert i lov.

Barnevernloven er presisert gjennom forskrift om rettigheter og bruk av tvang under opphold i barneverninstitusjon (rettighetsforskriften). Forskriften regulerer blant annet institusjonenes adgang til å benytte ulike former for tvang og integritetsinnskrenkende tiltak, og gir rettsikkerhetsgarantier gjennom regler om saksbehandling og klageadgang.

5 Gjennomføring av besøket

Sivilombudsmannens forebyggingsenhet besøkte Aleris Alta 26.-29. september 2017. Besøket inkluderte begge avdelingene til Aleris på barnevernsfeltet i Alta; Mathisdalen bofellesskap og Russeluft bofellesskap.

Aleris ble varslet i juni 2017 om at besøket ville finne sted i perioden august-november 2017. Dato for besøket ble ikke oppgitt.

I forkant av besøket mottok forebyggingsenheten etterspurt informasjon fra Aleris, tilsynsrapporter fra Fylkesmannen i Finnmark og siste rapport fra etterfølgende kontroll av Bufetat.

Det ble sendt brosjyrer og plakater med informasjon om besøket til ungdommene og de ansatte i Aleris Alta.

Under besøket ble det gjennomført befaringsbesøk av bofellesskapene Russeluft og Mathisdalen. Befaringen inkluderte blant annet fellesrom, kjøkken, ungdomsrom, bad, kontorer og uteområder.

Det ble gjennomført private samtaler med ungdommene på avdelingene under besøket. For å ivareta personvern gjengis ikke den enkeltes syn direkte i rapporten.

Underveis og i etterkant av besøket ble det også gjennomført samtaler med miljøpersonell (inkludert ledende miljøterapeut), avdelingsleder, kvalitetsansvarlig og psykologspesialist som var tilknyttet Aleris.

I løpet av besøket ble det gjennomført et møte med Alta lensmannskontor.

Det ble gjennomgått tvangsprotokoller fra 2017 fram til besøkstidspunktet, loggnotater for inntak og opphold, handlingsplaner og annen relevant skriftlig informasjon.

16. oktober 2017 ble det gjennomført et avsluttende møte med avdelingsleder, overordnet leder og kvalitetsansvarlig for Aleris region nord.

Besøket ble godt tilrettelagt av institusjonen.

Følgende personer deltok under besøket til Aleris Alta:

- Aage Thor Falkanger (sivilombudsman)
- Helga Fastrup Ervik (kontorsjef, jurist)
- Caroline Klæth Eriksen (rådgiver, samfunnsviter)
- Mette Jansen Wannerstedt (seniorrådgiver, sosiolog)
- Christian Ranheim (seniorrådgiver, jurist)
- Harald Aasen (psykologspesialist, ekstern ekspert).

6 Om Aleris Alta

Aleris er et privat selskap som tilbyr helse- og omsorgstjenester i hele Skandinavia. I Norge inkluderer dette sykehus- og røntgentjenester, tjenester innen psykisk omsorg, barnevern, og tilbud for eldre og funksjonshemmede.

Høsten 2015 etablerte Aleris et tilbud om barnevernstjenester i Alta. Det ble etablert to avdelinger i form av to bofellesskap, lokalisert i Mathisdalen og Russeluft utenfor Alta. Høsten 2016 brant boligen i Mathisdalen ned. Bofellesskapet ble da flyttet til en ny bolig som ligger i Kvenvik, også utenfor Alta. Den omtales fortsatt som «Mathisdalen bofellesskap» i henhold til avtale med Bufdir.

Bofellesskapene Russeluft og Mathisdalen har plass til to ungdommer hver.

6.1 Ungdommene

Bofellesskapene til Aleris Alta er godkjent for ungdom i alderen 13-18 (20) år, plassert med bakgrunn i alvorlige atferdsvansker,¹¹ samt akutt plassering der det er tenkt lengre plassering.¹² Ungdom kan også bli boende frivillig i etterkant av at tvangsvedtaket utløper og som et ledd i utfasing av institusjonsoppholdet.¹³ Det vil si at Aleris Alta er en langtidsinstitusjon hvor ungdom kunne være i en lengre periode, ofte opptil ett år eller lenger.

Bofellesskapene tar imot ungdom fra hele landet. Russeluft og Mathisdalen bofellesskap mottok sine første ungdommer i 2016 og har siden oppstarten fram til besøkstidspunktet hatt totalt syv beboere. Under besøket var det ungdommer på begge avdelingene.

6.2 De ansatte

Aleris Alta hadde medlevertturnus. Det vil si at de ansatte bor og lever sammen med ungdommene i en periode, for så å ha en periode fri. Turnusen var organisert slik at det var tre faste team med to ansatte på hver avdeling. Disse jobbet i en 3-7-4-7-turnus; 3 dager på jobb, 7 dager fri, 4 dager på jobb og 7 dager fri. Ved vanlig bemanning og fullt belegg var det to ansatte og to ungdommer på hver avdeling per vakt. Denne bemanningen kunne oppjusteres om det ble vurdert som nødvendig.

Havanareglene understreker at personalet ved en institusjon der barn og unge kan fratras friheten, bør være faglig kvalifisert.¹⁴ Aleris opplyste at de faste teamene var organisert slik at det i størst mulig grad var en person av hvert kjønn på vakt til enhver tid og alltid minimum én med barnevernfaglig/sosialfaglig kompetanse. Under besøket hadde de fleste av de ansatte ved Aleris Alta relevant fagbakgrunn.¹⁵

Avdelingsleder var basert i Alta og hadde ansvaret for daglig og tett oppfølging av avdelingene. I tillegg var overordnet leder for Aleris i Alta og kvalitetsansvarlig for region Nord involvert i ledelsen av avdelingene. Begge var basert i Tromsø med jevnlig reiser til Alta. Aleris Alta hadde fram til august 2017 en psykologspesialist, som også var basert i Tromsø, tilknyttet institusjonen.

¹¹ Barnevernloven §§ 4-24 eller 4-26.

¹² Barnevernloven § 4-25.

¹³ Barnevernloven §§ 4-12 eller 4-4 fjerde ledd.

¹⁴ FN's regler for beskyttelse av mindreårige som er fratatt friheten (Havanareglene), artikkel 81.

¹⁵ Herunder barnevernspedagoger, sosionomer, vernepleiere eller barne- og ungdomsarbeidere.

6.3 Fysiske forhold

Det er viktig at steder der mindreårige skal være er tilrettelagt for dem. Den europeiske torturforebyggingskomiteen (CPT) understreker blant annet behovet for en positiv og personlig atmosfære på steder der mindreårige er fratatt friheten:

«In addition to being of an adequate size, well-lit and ventilated, juveniles' sleeping and living areas should be properly furnished, well-decorated and offer appropriate visual stimuli». ¹⁶

En barnevernsinstitusjon bør som et minimum leve opp til denne standarden.

Bofellesskapene Mathisdalen og Russeluft bestod av eneboliger som lå i hvert sitt boligområde, henholdsvis cirka 15 og 30 minutter utenfor Alta sentrum. Det var hager rundt husene samt garasjer, boder, låve og andre uthus.

Begge boligene hadde store stuer, kjøkken og egne soverom for ungdom. Ungdomsrommene var innredet med blant annet seng, nattbord, hyller og stol o.l. Ungdommene delte bad. Utgangsdørene var ikke låst og ungdommene hadde fri tilgang til rommene i huset, inkludert kjøkkenet. Hver av boligene hadde et ansattkontor som de ansatte også brukte som soverom.

Husene fremstod som hyggelige. Fellesrommene var åpne og lyse og de var innredet som hjem, med møbler, bilder på veggene, gardiner, puter mv.

Det hadde nylig vært en vannlekkasje i huset hvor Mathisdalen bofellesskap lå, og det gjenstod å sette i stand noen ting etter det, slik som listverk, takplater, og en ovn som skulle settes på plass. I dette huset var det også en kjellerleilighet med en sovealkove som det ble oppgitt at familie som var på besøk kunne overnatte i. Ansatte fortalte at de brukte denne kjellerleiligheten som soverom noen ganger, og gjennomgått dokumentasjon viste at ungdom tidvis hadde benyttet kjellerleiligheten som sitt soverom. I institusjonsplanen oppgis det også at denne leiligheten kan brukes til selvstendighetstrening.

Denne kjellerleiligheten og det tilhørende badet trengte å tilrettelegges for bruk og pusses opp. Badet ble ikke benyttet, blant annet fordi det hang en del løse ledninger. Ved siden av kjellerleiligheten var det også en stor «råkjeller» som i liten grad ble brukt.

Det ble opplyst at Aleris Alta planlegger at Mathisdalen bofellesskap skal bli værende i denne eneboligen i Kvenvik. Ledelsen fortalte at det var planer om å gjøre noe med kjelleretasjen, men oppgav ikke konkret hva som var planlagt. Gitt at kjellerleiligheten ble brukt jevnlig av både ungdom og ansatte, den var tenkt brukt til selvstendighetstrening og at familie kunne bo der ved besøk, fremstod det som nødvendig å tilrettelegge disse rommene i større grad for bruk.

¹⁶ The 9th General Report on the CPTs activities [CPT/Inf (99) 12], avsnitt 29.

7 Å komme til Aleris Alta

7.1 Inntak og informasjon

7.1.1 Inntak

Måten en ungdom blir møtt på har stor betydning for det videre oppholdet og for ivaretagelsen av ungdommens rettigheter. Blant annet er informasjon om rettigheter, regler og rutiner, ivaretagelse og trygghet særlig viktig i den første perioden.¹⁷

Aleris Alta hadde rutiner for inntak både ved akuttopphold og opphold som var varslet lenger tid i forkant og hvor stedet da hadde mer tid til å forberede ankomsten til hver ungdom.

Bofellesskapene til Aleris i Alta hadde primært tatt imot ungdom der oppholdet var varslet noe tid i forveien. Det ble oppgitt under besøket at så snart Aleris Alta fikk bekreftet at en ny ungdom skulle komme til dem, begynte de ansatte å jobbe med forberedelser.¹⁸ I forberedelsesperioden ble det innhentet informasjon fra barnevernstjenesten og Nasjonalt inntaksteam. En sjekkliste ble benyttet for å sikre at viktig informasjon ble etterspurt og samlet inn, og denne informasjonen ble brukt til å forberede inntaket og oppholdet for ungdommen. På sjekklisten skulle det også signeres og dateres når inntakssamtale, legesjekk osv. var gjennomført og når tiltaksplan og handlingsplan er utarbeidet, skoleplass/dagtilbud er i gang mm.

Et inntaksteam som bestod av avdelingsleder, kvalitetsansvarlig og tilknyttet psykologspesialist hadde hovedansvaret for denne prosessen. De ansatte på bofellesskapet ble også involvert og det ble gjennomført risikovurderinger slik at oppholdet kunne tilrettelegges best mulig for ungdommen fra start. Ansatte fra Aleris Alta hadde i noen tilfeller reist og møtt noen av ungdommene før de kom til Alta første gang.

En del av ungdommene kom til Alta med politiet (se kapittel 8.1. *Å komme med politi*). Noen kom også sammen med saksbehandler fra barneverntjenesten og foreldre eller støttekontakt.

Avdelingsleder hadde ansvar for og var til stede på alle inntak. Ledelsen informerte om at det ved inntak var hovedfokus på å trygge ungdommen. Det framgikk av rutinene at det først ble tatt en samtale med ungdommen der barneverntjenesten og foreldre eller støttekontakt kunne være til stede. Deretter hadde avdelingsleder en egen inntakssamtale med ungdommen. Gjennomgått dokumentasjon og samtaler under besøket bekreftet at dette ble gjort. I inntakssamtalen la avdelingsleder vekt på å snakke om ungdommens forventninger, ønsker og motivasjon samt forklare rutiner i bofellesskapet, og hvem Aleris og de ansatte er. Det ble også gitt informasjon om ungdommenes rettigheter og Fylkesmannen og man tok en første prat om behandlingsopplegget. Det var fleksibilitet i hvor og hvordan inntakssamtalen ble gjennomført. For eksempel hadde man ved en anledning dratt for å kjøpe pizza med en ny ungdom og ved en annen anledning hadde man tatt en biltur mens man tok den første praten og ble litt kjent.

Det fremstod under besøket som om Aleris Alta hadde gode rutiner og praksis for å forberede at nye ungdommer skulle komme og ivareta ungdommene når de kom til bofellesskapene. Dette gjaldt

¹⁷ FNs regler for beskyttelse av mindreårige som er fratatt friheten (Havanareglene), artikkel 24. Rettighetsforskriften § 7, Bufdir 10/2015: Faglig veileder for akuttarbeid i institusjon og beredskapshjem.

¹⁸ Dette ble av institusjonen referert til som «forvern».

både å gi og få informasjon om helse, interesser, mulige triggere og hvordan ungdommen tenker at disse bør håndteres, og også introduksjon til Alta og bofellesskapet, og medvirkning under oppholdet.

7.1.2 Informasjon

Oppdatert og tilpasset informasjon er en forutsetning for at ungdommene på institusjonen skal kunne bruke sin klagerett, medvirke og ha innflytelse på sin egen hverdag. God og forståelig informasjon kan øke tryggheten og forebygge både frustrasjon og risiko for umenneskelig behandling. Derfor må informasjon gis på en forståelig måte og gjentas om nødvendig.

Aleris Alta hadde en kort inkomstbrosjyre for hvert av bofellesskapene, hvor fokuset var å ønske ungdommen velkommen på en positiv måte og gi informasjon om aktiviteter Alta og Aleris har å by på. På oppslagstavler på kjøkkenene hang det regler for trivsel og trygghet samt informasjon om Fylkesmannen. Ledelsen vektla at det ikke skulle henge for mye informasjon på veggen som ga bofellesskapene et institusjonspreg. Ansatte og ledelse ønsket å få i gang en dialog om hvordan man ønsket å ha det i bofellesskapene så tidlig som mulig når nye ungdom ankom. Trivselsreglene kunne tilpasses i dialog med ungdommen. Det fremstod under besøket som om Aleris hadde gode rutiner for å gi ungdommene informasjon når de kom og under løpende oppholdet. Ansatte fortalte at de la vekt på å bli kjent med ungdommene, å vise dem tillit fra start og svare på det de lurer på.

7.2 Helseundersøkelse

Barn og unge som fratras friheten skal plasseres et sted der deres behov kan ivaretas, inkludert deres fysiske og psykiske helse.¹⁹ Det framgikk av Aleris' rutinebeskrivelser at det skal etableres kontakt med fastlege og tannlege for ungdommene snarest mulig etter innflytting. Det fremkom under besøket og av dokumentasjon at dette ble ivaretatt. Det kom også frem at ungdommene ikke måtte gjennomgå helsesjekk i forbindelse med inntak dersom de ikke ønsket det (se også kapittel 13 *Helsetjenester*).

¹⁹ Havanareglene, artikkel 28.

8 Bistand fra politiet

En barnevernleder kan fremme et krav om politibistand, blant annet for å fullbyrde visse typer tiltak etter barnevernloven.²⁰ Ved bistand til barnevernet vurderer politiet i alle tilfeller selv hvordan bistanden skal ytes.²¹ Hva politiet setter inn av ressurser og hvordan bistanden gjennomføres vil variere med oppdragets art og omstendighetene for øvrig. En anmodning om bistand fra politiet etter barnevernloven § 6-8 må derfor inneholde de opplysninger politiet trenger for å kunne vurdere på hvilken måte bistanden skal ytes. Anmodning om bistand for øvrig må inneholde opplysninger politiet trenger for å vurdere om tiltak skal iverksettes etter politiets egne hjemler, og eventuelt på hvilken måte.²² Barneverntjenesten har imidlertid alltid ansvar for gjennomføringen av et vedtak de har fattet og skal alltid være med når politiet bistår.²³

Politiet har ingen egne retningslinjer for politiets maktbruk mot mindreårige.

8.1 Å komme med politi

FNs spesialrapportør påpeker at barn og unge er spesielt sårbare under polititransport da risikoen for bruk av tvang og makt er spesielt høy.²⁴ Politiet har blant annet tilgang til makt- og tvangsmidler, som håndjern, som en barnevernsinstitusjon ikke har.

Ungdommene hos Aleris Alta var fra hele landet og en del hadde lang reisevei for å komme til Alta. Flere hadde kommet i følge med politiet første gang de skulle til Alta. I disse tilfellene er det barneverntjenesten eller barnevernvakta i den kommunen ungdommen kommer fra som har bedt om bistand av politiet i forbindelse med reisen. Det kom fram at ledelsen ved Aleris i noen tilfeller hadde lurt på om det var gjort en tilstrekkelig vurdering av om det var nødvendig med polititransport. Gode risikovurderinger hos både barnevernet og politiet er viktig for å hindre at barn og unge utsettes for unødvendige inngripende tiltak.

I noen tilfeller hadde politiet dratt hjem igjen i det ungdommen ble møtt av avdelingsleder på flyplassen. Andre ganger hadde politiet blitt med til bofellesskapet. Under reisene var politiet kledd i sivilt, men det kunne likevel oppleves som ubehagelig for ungdom å reise med politi.

Institusjonen hadde ikke rutiner for å dokumentere om ungdom kom med politiet, om det var blitt brukt tvangsmidler i løpet av reisen eller ungdom var iført tvangsmidler ved innkomst. Informasjon tilsa imidlertid at dette hadde skjedd. Det fremstår som svært inngripende å transportere barn og unge påført slike tvangsmidler. Det kan ha stort skadepotensiale, oppleves ydmykende og stigmatiserende og innebærer risiko for umenneskelig og nedverdiggende behandling.

Aleris Alta hadde rutiner for når og hvordan politiet skulle varsles dersom en ungdom rømmer, men ingen egen rutine for samhandling med politiet ut over dette.

²⁰ Barnevernloven § 6-8 – Bistand fra politiet. Brev fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet til Fylkesmannen i Aust-Agder.

²¹ Jf. politiinstruksen 13-5 første ledd.

²² Bufdir og POD (2016): *Når barn rømmer fra barnevernsinstitusjon. Retningslinjer om oppgave- og ansvarsfordeling mellom barnevernsinstitusjon, kommunal barneverntjeneste og politi.*

²³ Tilsynsrapport 19. september 2016: «Dei forstod meg ikkje». Fylkesmennene i Hordaland, Rogaland og Troms, side 35-36.

²⁴ Juan Mendez (2015): A/HRC/28/68, avsnitt 40.

Under besøket hadde Sivilombudsmannen et møte med Alta lensmannskontor og det ble innhentet informasjon fra Finnmark politidistrikt i etterkant av besøket. Politiet har selv ingen systematisk oversikt over bruk av tvangsmidler overfor mindreårige i sine oppdrag. Dette innebærer at det er vanskelig å få en helhetlig oversikt over den tvangen en ungdom utsettes for. Ettersom det var politi fra hele landet som stod for politibistand på reisene til Alta, er det også vanskelig for tilsynsorganer og Sivilombudsmannen å få oversikt over bruk av tvangsmidler overfor ungdom på barnevernsinstitusjoner. Dette synliggjør viktigheten av sentrale retningslinjer hos politiet for behandling av mindreårige.

8.2 Bistand til institusjonen

Det fremkom under besøket at politiet og Aleris Alta hadde vært i kontakt en rekke ganger i løpet av 2016 og 2017. Det hadde i hovedsak vært i forbindelse med at ungdommer hadde uteblitt eller rømt fra bofellesskapene. Gjennomgått dokumentasjon viste at institusjonen rutinemessig varslet politiet dersom en ungdom hadde uteblitt eller rømt, slik det fremgikk av institusjonens rutinebeskrivelser at de skulle gjøre. Det fremkom ikke informasjon som tilsa at ansatte hadde bedt om assistanse for å gjennomføre egne oppgaver på institusjonen.

Gjennomgått dokumentasjon og samtaler under besøket viste imidlertid at politiet hadde vært inne i bofellesskapene på eget initiativ ved flere anledninger, blant annet for å ransake ungdom i forbindelse med pågående saker.

Ved et tilfelle hadde en ungdom som hadde rømt, blitt ledsaget av syv politibetjenter tilbake til institusjonen. Ledelsen fortalte at de da hadde gitt muntlig tilbakemelding til politiet om at det fremstod som uforholdsmessig og at de ikke ønsket at politibistand skulle gjennomføres på den måten. Ved et annet tilfelle hadde en ungdom fått flere skader i møte med politiet i Alta sentrum. Ungdommens skader ble fulgt opp av institusjonen i form av behandling på legevakt og deretter sykehus hvor det ble påvist hjernerystelse. Oppfølgingen av ungdommens helse var dokumentert av institusjonen, men det framgikk ikke om eller hvordan dette ble fulgt opp overfor politiet.

Ledelsen fortalte at det ble dokumentert i dagsrapporter om ansatte eller ungdommen hadde vært i kontakt med politiet. Gjennomgått dokumentasjon bekreftet dette.

Det kom frem at Aleris Alta på besøkstidspunktet ikke hadde noen jevnlig dialog eller møtepunkt med politiet der man kunne diskutere roller, hvordan institusjonen og politiet jobber, og hvilke behov de har. Ledelsen opplyste at det tidligere hadde vært gjennomført noen samarbeidsmøter med politiet i Alta, og Aleris hadde vært i kontakt med politiet flere ganger for å gjenoppta disse møtene. Aleris' forståelse var at disse møtene var satt på vent fordi politiet ønsket å opprette et forebyggende team først.

Anbefalinger

- Det bør dokumenteres om ungdom har vært fulgt av politi på reisen til Alta, og om tvangsmidler ble benyttet.
- Aleris Alta bør utarbeide egne rutiner for samhandling med politiet og ha jevnlig samarbeidsmøter med politiet i Alta.

9 Tvang på institusjon

FNs spesialrapportør mot tortur understreker i en rapport fra 2015 at umenneskelig og nedverdiggende behandling av barn og unge også kan forekomme i situasjoner der meningen med inngrepet i barnets liv nettopp er å forhindre dette. Tvang innebærer ofte alvorlige inngrep i den personlige integriteten, og kan medføre krenkelser mot den enkelte ungdom. Menneskerettighetene setter derfor strenge vilkår for bruk av tvang.²⁵

Utgangspunktet for alle barnevernsinstitusjoner er at det ikke er lov til å bruke makt og tvang overfor barna. Lov og forskrift åpner likevel for dette i spesielle situasjoner.²⁶ Rettighetsforskriften bestemmer hva slags tvang som kan være tillatt, men slår også fast at tvang ikke kan brukes i større grad enn nødvendig, og at andre fremgangsmåter skal være prøvd først.²⁷

9.1 Bruk av tvang

Fram til og med 19. oktober 2017 hadde Aleris Alta i 2017 fattet cirka 70 vedtak om bruk av tvang på bofellesskapene Russeluft og Mathisdalen. Flertallet av disse var vedtak om urinprøvetaking, som var gjennomført med ungdommens samtykke (se kapittel 9.3 *Urinprøvetaking*).

Ifølge institusjonen hadde det i 2017 ikke blitt brukt fysisk tvang²⁸ eller mindre inngripende tvang uten bruk av vedtak.²⁹ Samtaler med ungdom og ansatte bekreftet at terskelen var høy for å bruke fysisk tvang. Under besøket kom det fram flere eksempler på at ansatte hadde jobbet godt miljøterapeutisk med å roe ned utfordrende situasjoner og unngått å bruke tvang (se kapittel 10 *Forebygging av tvang*).

I Barneombudets rapport *Grenseløs omsorg* fremkommer det at det ikke kun er tvang i akutte faresituasjoner barn og unge opplever som svært inngripende. I NTNU-rapporten *Tvang i barnevernsinstitusjoner – Ungdommens perspektiver*, understrekes det at undersøkelsen har avdekket:

«at mange situasjoner hvor det anvendes tvang overfor barn og unge som bor i barneverninstitusjoner oppleves krenkende og skremmende, og at de er et klart inngrep i den enkeltes personlige integritet. Dette gjelder spesielt i forbindelse med tvang i akutte faresituasjoner, men også kroppsvisitasjon, urinprøvetaking og begrensninger i adgangen til å bevege seg innenfor og utenfor institusjonens område oppleves som tap av frihet, selvbestemmelse og kontroll over eget liv. Beslaglegging av mobiltelefon og andre elektroniske kommunikasjonsmidler, eller betydelige begrensninger i bruken av slikt utstyr, oppleves også som et tap av selvbestemmelse og frihet.»³⁰

Aleris Alta fremstod som restriktive i bruken av begrensninger i bevegelsesfrihet og i bruk av elektroniske kommunikasjonsmidler. Fram til og med 19. oktober 2017 var det i 2017 ikke fattet

²⁵ Barneombudet (2015): *Grenseløs omsorg – om bruk av tvang i psykisk helsevern og barnevern*, side 15.

²⁶ Ref. Barnevernloven § 5-9 og rettighetsforskriften § 13.

²⁷ Bestemmelsene er videre presisert ved Rundskriv Q-19/2012 *Retningslinjer til forskrift 15. november 2011 om rettigheter og bruk av tvang under opphold på barneverninstitusjon (rettighetsforskriften)*.

²⁸ Rettighetsforskriftens § 14.

²⁹ Rettighetsforskriften § 13.

³⁰ Gro Ulset og Torill Tjelflaat (2012): *Tvang i barneverninstitusjoner. Ungdommenes perspektiver*. NTNU samfunnsforskning, side 69.

noen vedtak om å begrense ungdommens bruk av elektroniske kommunikasjonsmidler. Det var fattet 12 vedtak om begrensning i bevegelsesfrihet i denne perioden.

Ungdommer ombudsmannen snakket med beskrev hvor viktig det var for dem å få beholde mobilen og bevege seg fritt utenfor institusjonen. Ansatte fortalte at det generelt ikke var hensiktsmessig å begrense ungdommens bevegelsesfrihet utenfor bofellesskapet, og de prøvde en rekke andre måter å følge opp ungdommen på før de benyttet voksenfølge utenfor huset. De fortalte at ved behov for tettere oppfølging, lagde de avtaler med ungdommen om når de skulle hentes, at ansatte skulle sjekke innom i løpet av kvelden når ungdommen var ute, eller at de skulle ringes med jevne mellomrom. Dokumentasjon som er gjennomgått viste at ansatte la ned mye arbeid i å lage avtaler, kjøre/hente, holde kontakten via telefon osv., for å unngå å bruke begrensninger i ungdommens bevegelsesfrihet og i bruk av elektroniske kommunikasjonsmidler. Ledelsen oppga at dersom de ansatte vurderte det som nødvendig å innføre begrensninger, forsøkte de å forberede ungdommene på det i god tid, diskutere dette med ungdommene og fastsette vilkårene for begrensningene sammen med dem.

I noen situasjoner følte institusjonen at barnevernstjenesten presset på for at det skulle fattes vedtak om begrensninger for ungdommer i bofellesskapene. Stedet understreket at de selv skulle foreta disse vurderingene og ta endelige avgjørelser om eventuell bruk av tvang. Det var en klar oppfatning at det ikke var nok med en generell rushistorikk for å iverksette begrensninger. Det måtte være konkrete grunner for å fatte tvangsvedtak.

9.2 Kroppsvisitasjon og ransaking

Visitasjon, spesielt i form av full avkledning, er et inngripende tiltak og kan, ifølge den europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD)³¹ og den europeiske torturforebyggingskomiteen (CPT), resultere i menneskerettighetsbrudd.³² Barnekonvensjonen understreker at ingen barn skal utsettes for vilkårlig eller ulovlig innblanding i sitt privatliv.³³

For at en visitasjon skal være akseptabel etter internasjonale standarder, må det være gjort en konkret vurdering av om det er nødvendig og forholdsmessig overfor den det gjelder.³⁴ Nasjonalt regelverk slår fast at avgjørelsene om dette regnes som enkeltvedtak som skal nedtegnes og at det skal føres tvangsprotokoll ved gjennom søkning av klær og ransaking av bagasje.³⁵

Aleris Alta syntes å ha en høy terskel for å benytte seg av visitasjon og ransaking. Visitasjon var ikke rutine ved inntak og det fremgikk av samtaler og dokumentasjon at ikke alle ungdommer ble visitert når de ankom bofellesskapene.

Fram til og med 19. oktober 2017 hadde bofellesskapene fattet 14 vedtak om visitasjon eller ransaking i 2017.³⁶ Ansatte fortalte at de vektla dialog med ungdom under hele gjennomføringen av

³¹ Se bl.a. EMDs dommer i Valasinas v. Lithuania 24. juli 2001, klagenr. 44558/98; Lorse and others v. the Netherlands, 4. februar 2003, klagenr. 52750/99; Van der Ven v. the Netherlands, 4. februar 2003, klagenr. 50901/99.

³² Se bl.a. CPTs besøk til Nederland 1997, [CPT/Inf (98) 15] side 32-33 avsnitt 67-69; til Slovakia 2000 [CPT/Inf (2001) 29] side 29, avsnitt 51; og til Storbritannia 1994 [CPT/Inf (96) 11] side 41, avsnitt 93.

³³ Barnekonvensjonen artikkel 16.

³⁴ Mandelareglene, regel 50, 51 og 52.

³⁵ Rettighetsforskriften § 26 første ledd. Gjennom søkning av klær reguleres i rettighetsforskriftens § 15 og ransaking av bagasje i § 16.

³⁶ §§ 15 og 16 i rettighetsforskriften.

en visitasjon eller ransaking. Visitasjon medførte ikke som rutine full avkledning, og det ble vektlagt å gjennomføre visitasjon så skånsomt som mulig. Det var rutine at ansatt av samme kjønn som ungdommen gjennomførte visitasjonen. Fra gjennomgått dokumentasjon fremgikk det at ungdom selv fikk velge hvor en visitasjon skulle gjennomføres og hvilken ansatt som skulle være til stede.

Det var rutine at når en ungdom kom til bofellesskapet, hjalp ansatte ungdommen med å pakke ut og skrive ned det de hadde med seg på en klesliste. Det ble begrunnet med at ansatte måtte få oversikt over hvilke klær ungdommen hadde med seg for å kunne kjøpe inn det de eventuelt manglet. Sivilombudsmannen understreker at hjelp til å pakke ut må tilbys og gjennomføres på en måte som gjør det klart at det er frivillig og at dette ikke i realiteten utgjør en gjennomgang av ungdommens bagasje (ransaking). Ransaking kan ikke gjøres rutinemessig. Det må foreligge en konkret mistanke som gjør det nødvendig og det må fattes enkeltvedtak.³⁷

9.3 Urinprøvetaking

Institusjonen hadde anledning til å kreve urinprøve på bakgrunn av vedtak i fylkesnemnda eller etter samtykke fra ungdommen.³⁸ Fram til og med 19. oktober 2017 var det fattet 39 vedtak om urinprøvetaking i 2017.

Urinprøvetaking er en sårbar situasjon for ungdom. Det kan føles nedverdiggende å bli sett på mens man avgir urinprøve, særlig av en person med annet kjønn. Derfor bør det legges til rette for å gjøre situasjonen så lite inngripende som mulig for ungdommene.

Rutinen for Aleris Alta var at urinprøvetaking foregikk på laboratoriet på Alta helsesenter og det ble tatt hånd om av helsepersonell der. Ledelsen forklarte at de ikke ønsket å pålegge ungdom å avgis urinprøver mot sin vilje. Ansatte kunne forsøke å motivere ungdommen til å avgis regelmessige urinprøver, for eksempel med mulighet til å øvelseskjøre med bil. Men dersom ungdommen ikke ønsket det, ble det ikke gjennomført.

Ansatte og ledelse understreket at urinprøvetaking, selv med samtykke, er et stort inngrep. Derfor ble det fattet vedtak for hver gang, for å sikre ungdommens rettssikkerhet og medvirkning og for å ha dialog om behandlingsopplegget. Institusjonen hadde også hatt dialog med Fylkesmannen om dette.

9.4 Dokumentasjon av tvangsbruk og mulighet til å klage

God informasjon i tvangsprotokollene om tvangsvedtak gir mulighet for ungdommen selv, tilsynsmyndighetene og evt. andre til å sette seg inn i bakgrunnen og begrunnelsen for tvangsbruken. Det skal også være mulig å se hvilke andre tiltak som ble forsøkt i forkant for å unngå tvangsbruken, og om ungdommens rettigheter ble ivaretatt underveis. Ungdommen skal informeres om sine klagemuligheter både muntlig og skriftlig. Dokumentasjon av tvangsbruk er grunnleggende for å sikre ungdommens klagerett.³⁹

Gjennomgang av tvangsprotokoller og loggnotater viste at Aleris Alta var grundige i sin loggføring. Den gjennomgåtte dokumentasjonen hadde utfyllende beskrivelser og det fremstod som at individuelle vurderinger lå til grunn for beslutningene.

³⁷ § 16 i rettighetsforskriften.

³⁸ §§ 19 og 25 i rettighetsforskriften.

³⁹ Alle avgjørelser etter §§ 14, 15, 16, 17, 18, 22, 23 og 24 regnes som enkeltvedtak etter forvaltningsloven. Disse avgjørelsene skal protokollføres og forelegges tilsynsmyndighetene.

Ungdommene hos Aleris Alta hadde informasjon om Fylkesmannen og klagemuligheter. Flere ungdommer hadde benyttet seg av muligheten til å klage, og hadde vært i kontakt med Fylkesmannen både skriftlig og per telefon. Ansatte på institusjonen oppfordret ungdom til å klage dersom de var uenige i noe som var besluttet av institusjonen eller barneverntjenesten. Det var flere eksempler på at ansatte hadde hjulpet ungdom å skrive klager.

I løpet av det siste året hadde Aleris Alta fått tilbakemelding fra Fylkesmannen på et vedtak som var fattet om begrensning i bevegelsesfriheten. Fylkesmannen fant at tvangsvedtaket ikke var tilstrekkelig begrunnet med tanke på nødvendighetskravet og understreket at tiltaket må være *nødvendig* og at det bør fremkomme om andre tiltak er vurdert først. Institusjonen ble bedt om å begrunne vedtaket grundigere med tanke på at begrensninger i adgang til å bevege seg utenfor institusjonen må være nødvendig.

Etter den årlige etterfølgende kontrollen fra Kontrollmyndigheten i Bufetat i 2017, ble det påpekt at det var avdekket varierende kjennskap til og kunnskap om rutiner/prosedyrer ved tvang og akutte situasjoner blant ansatte. Aleris hadde oppgitt at som tiltak for å bedre dette, var prosedyren endret slik at vedtak «fortrinnsvis skulle skrives av miljøpersonalet (og kun kvalitetssikres av avdelingsleder og leder)». Ut over dette ville Aleris sikre fortløpende fokus på dette på overlappinger, teammøter, veiledninger, rettighetsforskriftkurs osv.

Flesteparten av de gjennomgåtte vedtakene for begrensninger i bevegelsesfrihet og i bruk av elektroniske kommunikasjonsmidler var fattet for opptil 7 eller 14 dager. Det ble oppgitt at vurderinger av om tiltaket skulle avsluttes eller opprettholdes ble gjort underveis, og at det ble diskutert på overlappingsmøter. Det ble vist til at flere vedtak ble avsluttet tidligere enn det som framkom i vedtaket som maksimumstid. Det var imidlertid ikke mulig å se av dokumentasjonen om et vedtak var avsluttet tidligere enn det som framkom av tvangsprotokollen. Det medfører at det også var vanskelig å få et klart bilde av den samlede faktiske tvangen en ungdom utsettes for. Dette ble påpekt av Sivilombudsmannen etter besøket i det avsluttende møtet med ledelsen. Ledelsen opplyste da om at dette noe de har tatt tak i, i etterkant av besøket. Ombudsmannen har også fått oversendt et eksempel på et notat som Aleris har utarbeidet som nå skal legges ved tvangsprotokollen for å dokumentere når begrensningene faktisk ble avsluttet og bakgrunnen for dette.

10 Forebygging av tvang

Inngripen i den personlige integriteten skal bare finne sted dersom det er strengt nødvendig og andre fremgangsmåter skal være forsøkt først. Dette innebærer at institusjonene må arbeide systematisk for å forebygge situasjoner som kan føre til tvang.⁴⁰ Alle barnevernsinstitusjoner har plikt til å forebygge bruk av tvang.⁴¹ Bruk av tvang utgjør en risiko for nedverdiggende og umenneskelig behandling. Både nasjonal og internasjonal forskning viser at barn i institusjon opplever at det brukes for mye tvang, og at situasjoner som har ført til tvangsbruk kunne vært håndtert på en annen måte.⁴²

Det er viktig at det er kontinuerlig fokus fra både ledelse og ansatte på å redusere og forebygge bruk av tvang.

Allerede i forberedelsesperioden hadde Aleris fokus på hvordan de skulle forebygge bruk av tvang overfor den enkelte ungdommen og på å tilrettelegge forholdene på bofellesskapet for å unngå bruk av tvang. Risikovurderingene som ble gjort i forkant av at ungdommen ankom, bidro i dette arbeidet. Når ungdommen ankom bofellesskapet, var forebygging av tvang også tema i samtaler mellom ungdom og ansatte. I inntakssamtalen ble det blant annet snakket om hva ungdommen tenker at de ansatte burde vite om ungdommen, hva som var triggere/stressorer, og hvordan ungdommen ønsket å bli behandlet om det oppstod en stressende eller vanskelig situasjon. Å ha tillit til hverandre, var også noe både ungdom og ansatte la vekt på som viktig for å unngå bruk av tvang.

Aleris oppga at de jobbet i henhold til Faglig veileder for akuttarbeid i institusjon og beredskapshjem, utarbeidet av Bufdir.⁴³ I veilederen understrekes viktigheten av at forebygging skjer i samarbeid med barnet. Et verktøy som ble benyttet i bofellesskapene var at ungdom og ansatte sammen gjorde risikovurderinger i forkant av for eksempel aktiviteter, turer eller arrangementer. Sammen vurderte de da sjansen for og konsekvensene av om noe uønsket kunne skje, og hvordan de kunne forsøke å unngå det. Aleris' erfaring var at dette bidro til forutsigbarhet, at både ungdom og ansatte var tryggere og det økte sjansene for at ting gikk bra, uten uforutsette, negative hendelser.

10.1 Opplæring

Aleris region nord hadde en årskalender med en rekke ulike kurs og opplæringsmuligheter for ansatte. Flere ansatte ombudsmannens snakket med fortalte at de hadde deltatt på «Trygg i Aleris»-kurset. Det var også obligatorisk for ansatte å jevnlig delta på kurs om rettighetsforskriften, der de blant annet hadde «case-arbeid» hvor de fokuserte på ulike typer utfordringer ansatte kunne stå i. Ansatte ble oppfordret til å delta på dette kurset flere ganger i året, blant annet fordi det var forskjellige situasjoner som ble diskutert på de ulike kursene.

Det ble også tilbudt kurs i motiverende intervju, traumebevisst omsorg, mentaliseringsbasert tilnærming og terapeutisk mestring av aggresjon (forebyggende mestring av aggresjon) med jevne mellomrom.

⁴⁰ Rundskriv Q-19/2012 Retningslinjer til forskrift 15. november 2011 om rettigheter og bruk av tvang under opphold på barneverninstitusjon (rettighetsforskriften).

⁴¹ Rettighetsforskriften § 12.

⁴² Ulseth og Melheim (2013): *Håndtering av tvang i barneverninstitusjoner. Ansatte, ledes og tilsynets perspektiv*, NTNU.

⁴³ Bufdir (2015): *Faglig veileder for akuttarbeidet i institusjon og beredskapshjem*.

De ansatte hadde også mulighet til å få veiledning av en ekstern psykologspesialist som var tilknyttet Aleris. Psykologspesialisten hadde gjennomført veiledning av ansattgruppene på bofellesskapene. Dette så ansatte på som svært nyttig. Avdelingsleder fikk blant annet prosessveiledning av en ekstern spesialist på traumer.

10.2 Forebygging og varsling av overgrep

På alle barnevernsinstitusjoner er det viktig at ledelsen legger til rette for regelmessig refleksjon og diskusjon om hvordan man skal arbeide med forebygging av overgrep. Det bør også være klare rutiner for hvordan man skal varsle ved mistanke, og de ansatte bør ha god kjennskap til disse. På en institusjon som ligger et stykke fra andre, med et lite antall ungdommer og ansatte over lengre tid, bør det være særlig en høy bevissthet blant ansatte om hvordan de forebygger og varsler overgrep.

Institusjonen hadde skriftlige rutiner for forebygging og håndtering av overgrep. Ledelsen fortalte at det ble vektlagt under rekruttering, og flere ansatte fortalte det var stor takhøyde for å diskutere ulike situasjoner på overlappingsmøter eller ta opp ting direkte med ledelsen.

Under besøket fremstod det imidlertid ikke som at alle ansatte var godt kjent med disse rutinene, og det at var usikkerhet om hvordan man som ansatt skulle gå fram dersom det oppstod mistanke om overgrep.

Anbefaling

- Det bør sikres regelmessig opplæring av ansatte i forebygging og varsling av overgrep.

11 Skole og aktiviteter

Barn og unge som er på en barnevernsinstitusjon har samme rett til skolegang som andre barn.⁴⁴ Skoletilbudet skal være tilpasset den enkeltes behov og skal kunne følges videre etter at ungdommen ikke lengre er ved institusjonen. Havanareglene understreker at skolegangen i hovedsak bør foregå utenfor institusjonene, ved offentlige skoler. Dersom det ikke er mulig skal skolen ved institusjonen drives av kvalifiserte lærere, og følge opplæringen i det offentlige skolesystemet.

Barn har også rett til mulighet til fritid og fritidsaktiviteter.⁴⁵ Denne muligheten er av betydning for kvaliteten til barndommen, barns rett til optimal utvikling og til å realisere andre rettigheter.⁴⁶

11.1 Skole og andre dagtilbud

Alta kommune hadde en samarbeidsavtale med Finnmark fylkeskommune for å sikre at barn og unge plassert i barneverninstitusjoner i Alta kommune til enhver tid får den opplæringen de har krav på, og at opplæringen kommer i gang uten ugrunnet opphold. Avtalen innebar blant annet to 100 prosent lærerstillinger knyttet til ungdomsskoler i kommunene, som var ansatt for å ivareta ungdommene fra barneverninstitusjonene. Avtalen ble evaluert og bestemt videreført rett i etterkant av besøket. Sivilombudsmannen ser det som svært positivt at barna ble sikret skolegang gjennom denne avtalen.

Under besøket fikk Sivilombudsmannen inntrykk av at ungdommene hos Aleris kom raskt på skole. Gjennomgått dokumentasjon viste flere eksempler på at tilbudet om skoleplass var klart når ungdommen kom til Alta og ungdommen kunne begynne etter ett par dager. For ungdommene som ikke gikk på skole, forsøkte Aleris å ha andre dagtilbud klare med en gang de ankom. Dette var en viktig del av forberedelsene. Ungdommene kunne ha deltidsjobber ved siden av skole eller annen aktivitet. De kunne også tjene lommepenger ved å gjøre husarbeid og bidra til driften av bofellesskapet eller av andre Aleris-institusjoner i området.

Noen ganger måtte ansatte bruke tid på å motivere ungdommen til aktiviteter. Ansatte vektla at de ønsket at ungdommene i hvert fall skulle ha noe aktivitet, selv om det var lite, og så kunne det økes etter hvert. Aleris' arbeid med å få ungdommene ut i aktivitet ble også bekreftet i samtaler.

11.2 Fritidsaktiviteter

Det framkom av samtaler under besøket, befaringen og dokumentgjennomgang at Aleris i Alta kunne tilrettelegge for et bredt utvalg av aktiviteter for ungdommene. Det fremstod også som at ungdommene hadde gode muligheter til å drive med ulike fritidsaktiviteter, og at de selv fikk bestemme hva de ville gjøre. Ungdommene hadde blant annet tilbud om å ta kjøretimer, dra på fjellet, fiske, drive med forskjellige idretter, dra på kulturarrangementer i byen, og trene på treningssenter. Både ansatte og ungdom la vekt på at dette må tilpasses den individuelle ungdom.

Fra ansattes side ble det trukket fram som positivt at turnusen var laget slik at ansatte som skulle jobbe i helgen kom på jobb på torsdag morgen. Da fikk man bedre tid til å planlegge aktiviteter og turer i helgen med ungdommen enn om man hadde kommet på jobb fredag.

⁴⁴ FNs Barnekonvensjon artikkel 28, FNs regler for beskyttelse av mindreårige som er fratatt friheten (Havanareglene) avsnitt 38, Opplæringsloven §§ 2-1 og 3-1, Rettighetsforskriften § 1.

⁴⁵ FNs barnekonvensjon, artikkel 31.

⁴⁶ FNs komité for barns rettigheter: Generell kommentar nr. 17 (2013) CRC/C/GC/17, avsnitt 8.

12 Å bli hørt og delta

Etter FNs barnekonvensjon artikkel 12 har et barn rett til å gi uttrykk for sine synspunkter i alle forhold som vedrører barnet. Barnets synspunkter skal tillegges behørig vekt i samsvar med dets alder og modenhet. I denne rettigheten ligger også retten til ikke å uttale seg eller delta. Menneskerettighetskomitéen har spesifisert at barn har rett til å bli hørt, direkte eller gjennom juridisk eller annen egnet bistand, i avgjørelser som gjelder berøvelse av deres frihet. Videre understrekes det at de prosedyrene som brukes, må være barnevennlige.⁴⁷

I rettighetsforskriften § 7 legges det vekt på medbestemmelse i personlige spørsmål og i utformingen av institusjonens daglige liv og ved andre avgjørelser som berører beboerne. Det å få gi uttrykk for sitt syn og bli lyttet til, er grunnleggende for å ivareta egen integritet.⁴⁸ I tilsynsrapporten «*Dei forsto meg ikkje*» ble det trukket frem at mange barn opplever ikke å bli hørt, forstått og lyttet til, selv når de sier ifra om hva som er viktig for dem.⁴⁹

Medvirkning betyr at barnets meninger skal høres og tas med i vurderingen av hva som er det beste for barnet. Det innebærer også å forklare barnet hva det er lagt vekt på dersom noe annet enn det barnet ønsker, er blitt bestemt. Dersom barn ikke får medvirke, og deres behov ikke blir oppfattet eller forstått, vil det ikke være mulig å gi riktig hjelp.⁵⁰

Ansatte og ledelse ved Aleris Alta benyttet seg av en rekke ulike verktøy og metoder for å sikre ungdommens medvirkning. Å involvere ungdommen i beslutninger og planer ble av flere trukket fram som det viktigste de gjør for å motivere ungdommen, for å gjennomføre behandlingen og for å forebygge tvang. Fra det øyeblikket Aleris fikk vite at en ny ungdom skulle komme til ett av bofellesskapene, var det stort fokus på medvirkning (se kapittel 7.1 *Inntak og informasjon*).

Bofellesskapene hadde som regel husmøter hver gang nye ansatte kom på vakt (to ganger i uka). Der kunne de diskutere det ungdommene eller de ansatte ønsket å ta opp, og legge planer for de neste dagene. Det var også eksempler på at ungdommer hadde vært med på deler av overlappingsmøtet til de ansatte.

Det var trivselsregler for hvert bofellesskap. Disse var utarbeidet av institusjonen, men ble tilpasset i samråd med ungdommen. Ungdommene hadde bidratt til å endre på flere av trivselsreglene og organiseringen av bofellesskapet slik at det var tilpasset de ungdommene som bodde der.

Ungdommene lagde også ukeplaner sammen med ansatte med mål de skulle jobbe med. På slutten av uka ble disse evaluert og nye mål ble laget. Gjennomgått dokumentasjon viste at ungdommene stort sett selv skrev evaluering av arbeidsmål for uka og signerte sammen med en ansatt. Dersom ungdom ikke ønsket å sette ukemål eller evaluere disse, var dette forklart i dokumentasjonen. Det

⁴⁷ FNs menneskerettighetskomité, generell kommentar nr. 35 (CCPR/C/GC/35, avsnitt 62).

⁴⁸ Rundskriv Q-19/2012 Retningslinjer til forskrift 15. november 2011 om rettigheter og bruk av tvang under opphold på barneverninstitusjon (rettighetsforskriften).

⁴⁹ Tilsynsrapport 19. september 2016: «*Dei forstod meg ikkje*». Fylkesmennene i Hordaland, Rogaland og Troms.

⁵⁰ Tilsynsrapport 19. september 2016: «*Dei forstod meg ikkje*». Fylkesmennene i Hordaland, Rogaland og Troms.

ble likevel laget mål for ungdommen, men institusjonen var tydelig på at dette ikke ble sett på som ungdommens egne mål.

Avdelingsleder fortalte også at det var viktig at ungdommene fikk lese gjennom og gi innspill til rapporter som ble skrevet, for eksempel til barneverntjenesten. Det ble lagt vekt på at de skal kjenne seg igjen i det som står der.

Aleris hadde en rutine der det skulle gjennomføres beboermedvirkningssamtaler hver 6. måned med ungdommene. Dokumentasjon viste at dette ble gjennomført.

Våren 2017 ble det gjennomført «Brukerråd» i Alta. Noen av beboerne fra forskjellige Aleris-institusjoner ble samlet i en sosial setting der formålet var å rette fokus på hvordan det var å bo hos Aleris, og få innspill fra dem på hvordan hverdagen kunne bli enda bedre. De fikk i oppgave å trekke ut tre ting som gjorde at de hadde det bra og tre ting som vi kunne bli bedre på eller som kunne gjøre hverdagen og situasjonen deres bedre.

Samlet sett fremstod det under besøket som at Aleris Alta tok ungdommenes meninger på alvor og aktivt tok dem med på råd og hadde samtaler som påvirket ungdommens hverdag og framtid.

13 Helsetjenester

Barn har rett til å nyte godt av den høyest oppnåelige helsestandard og til behandlingstilbud for sykdom og rehabilitering. Staten skal sikre at ingen barn fratras sin rett til adgang til slike helsetjenester.⁵¹

Barn og unge på barnevernsinstitusjon har samme rett til helsehjelp som andre barn og unge.⁵² Institusjonenes omsorgsansvar omfatter plikt til å sørge for at beboerne får tilgang til nødvendig helsehjelp og bistand og tilsyn ved sykdom.⁵³

Forskning har dokumentert høy forekomst av psykiske lidelser både hos barn i barnevernsinstitusjoner og fosterhjem. I et forskningsprosjekt gjennomført av NTNU/RKBU-Midt i perioden 2010–2015, ble det påvist høy forekomst av psykiske lidelser innen de tre siste måneder blant unge i barnevernsinstitusjoner (76 prosent).⁵⁴

Institusjonen hadde en skriftlig rutine for å ivareta beboernes rett til nødvendig helsehjelp og behandling slik regelverket krever.⁵⁵

I følge Aleris' rutine skulle institusjonen sørge for at ungdommen hadde fastlege, eventuelt melde inn eller bytte fastlege dersom det var behov for det. Ved behov for helsehjelp før fastlege var på plass, benyttet Aleris legevakten inntil ungdommene fikk søkt om å bytte fastlege til en lege i kommunen, en prosess som kunne ta noe tid. Rutinene sa også at Aleris skulle sørge for å melde ungdommen til den fylkeskommunale tannhelsetjenesten. Helseansvarlig miljøterapeut hadde ansvaret for at dette ble gjennomført. Dokumentasjon og samtaler viste at dette ble fulgt opp.

Ungdommene fikk også tilbud om timer med psykolog og de kunne velge selv om de ønsket å nyttiggjøre seg av dette.

Aleris region nord hadde tilknyttet seg ekstern psykologspesialist for blant annet å bidra med nødvendig kompetanse, bevissthet og konkret oppfølging av psykisk helse hos beboerne og de ansatte. Psykologspesialisten var basert i Tromsø og ble brukt av hele region nord. Hos Aleris Alta bidro psykologspesialisten med veiledning og kompetanseheving, sammen med direkteoppfølging av beboere der institusjonen mente det var hensiktsmessig. Psykologspesialisten var involvert i forberedelsene før ungdommene kom til Alta og hadde ansvar for risikovurderingene som ble gjort da.

Psykologspesialisten drev ikke med behandling av ungdommene hos Aleris Alta. Han kunne snakke med dem dersom de ønsket, for eksempel om ting som ikke krevde henvisning til Barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk (BUP) eller før ungdommen var klare til å få behandling i BUP-systemet. Han hadde også bistått institusjonen med å skrive henvisninger videre til BUP.

⁵¹ FN's barnekonvensjon artikkel 24.1.

⁵² Retten til nødvendig helsehjelp er lovfestet i pasient- og brukerrettighetsloven §§ 2-1 og 2-1b.

⁵³ Institusjoner omfattes av barnevernloven kapittel 5 og 5A, og skal gi beboerne forsvarlig omsorg og behandling.

⁵⁴ Kayed, Nanna S. m.fl., (2015): *Psykisk helse hos barn og unge i barneverninstitusjoner*, NTNU/RKBU-Midt.

⁵⁵ Forskrift om krav til kvalitet og internkontroll i barneverninstitusjoner og Bufdir (2016): Retningslinjer om helseansvarlig i barneverninstitusjoner og omsorgssenter for enslige mindreårige asylsøkere.

Psykologspesialisten var klar på at han hadde taushetsplikt overfor ungdommene. Dersom noe kom fram i samtaler som det var nødvendig å fortelle videre, ble han enig sammen med ungdommene hva han skulle si og til hvem.

På besøkstidspunktet var ikke psykologspesialisten lenger tilknyttet Aleris Alta. Ledelsen opplyste om at de nå forsøker å tilknytte seg en lokal psykologspesialist i Alta med ekspertise på rus.

13.1 Samarbeid med spesialisthelsetjenester

Av Barneombudets rapport *Grenseløs omsorg* fremgår det at tjenestene ofte ikke samarbeider godt nok i tilfeller der barn trengte hjelp fra både psykisk helsevern og barnevern. Det er alvorlig når psykisk syke barn på barnevernsinstitusjoner utsettes for unødig tvang fordi barnevernsinstitusjonene ikke har den kompetansen som trengs om psykisk helse.⁵⁶ I tilsynsrapporten «*Dei forstod meg ikkje*» understrekes viktigheten av et godt og nært samarbeid mellom barnevernet og psykisk helsevern for barn og unge for at de skal få den hjelpen de trenger.

Ledelsen i Aleris Alta anså forholdet til BUP i Alta som godt og de opplyste om at de ikke hadde hatt noen problemer med å få ungdom inn. Likevel ønsket institusjonen seg en samarbeidsavtale med den lokale barne- og ungdomspsykiatriske poliklinikken i Alta, slik som blant annet Alta ungdomssenter hadde med BUP i Alta og som Aleris i Tromsø hadde med BUP i Tromsø. I Aleris Altas årsmelding for 2017 fremgår det at «blant annet har det fra vår side vært rettet henvendelser til BUP og Barnehabiliteringen vedr. ønske om å inngå forpliktende samarbeidsavtale. (...) Dette [er] et arbeid som fortsatt pågår».

Anbefaling

- Institusjonen bør fortsette arbeidet med å få på plass en samarbeidsavtale med BUP og Barnehabiliteringen i Alta.

⁵⁶ Barneombudet (2015): *Grenseløs omsorg – om bruk av tvang i psykisk helsevern og barnevern*.

Besøksadresse: Akersgata 8, Oslo
Postadresse: Postboks 3 Sentrum, 0101 Oslo
Telefon: 22 82 85 00
Grønt nummer: 800 80 039
Telefaks: 22 82 85 11
Epost: postmottak@sivilombudsmannen.no
www.sivilombudsmannen.no

